

Kristina Sandberg:

Misär och metoo i Moa Martinsons egen Neapelsvit

3 feb, 2019

Torparhustrun Betty stöter på samma svårigheter i Södermanland som Elena och Lila i Ferrantes berömda Neapelböcker. Bettysviten tillhör inte Moa Martinsons mer kända böcker, men hon skildrar precis som Ferrante en brokig skara människor där ont och gott kastas om.

På ett slumpartat vis kommer jag att bo mitt vuxna liv med min familj på Södertörn, i ett gammalt, lite bortglömt sommarstugeområde ett par mil söder om Stockholm. Några större gårdar finns kvar, men sedan djurhållningen upphörde styckades tomter av, och fritidshus började byggas vid Drevviken på 30-talet. Betesmarkens öppna landskap ersattes snabbt med blandskog. Ett och annat egnahemshus, av tidig kataloghustyp, finns här också.

När vi kom hit vid millennieskiftet utforskade vi trakten. Tyresta, Åvaviken, Sandemar, Sorunda – Ösmo. Jag hade skrivit ett par romaner, kunde hyggligt min Moa Martinson, medan min man Mats och hans kompis Peter kanske var mer inlästa på Harry Martinson. Tillsammans med min syster gjorde vi en dagsutflykt till Johannesdal, Moas torp i Ösmo, dit även Harry och de fem unga kom på besök och fick äta, dricka och vila ut. Jag minns skarpt vårljus, hur vi trampar mellan fjolårsgräs och snöfläckar, kikar in genom fönstren. Sjön där pojkarna drunknade.

Och nu är Moa Martinson återigen aktuell genom Maj Wechselmanns film ”Landsmodern”, där bland annat Ebba Witt-Brattström intervjuas och naglar fast Moa Martinsons plats i svensk litteraturhistoria. Hennes avhandling har haft stor betydelse för att Moa Martinson nu är en självklar del av den svenska litterära modernismen och arbetarlitteraturen.

I sina romaner väjer Martinson aldrig för att skildra kvinnors specifika erfarenheter och göra dem till självklart litterärt stoff. Både klass- och könsperspektivet är en självklar del av språk och tematik. ”Landsmodern” spänner i dramadokumentär form över Moa Martinsons uppväxt i Norrköpingstrakten, hennes påbörjade yrkeskarriär som hon som ung framgångsrikt ger sig i kast med. Hon går ut med skolans högsta betyg trots de många skolbytena och fattiga uppväxtvillkor – men en oplanerad graviditet med en torparson förändrar allt. Hon kommer att leva ett hårt liv som småbarnsmamma på torpet Johannesdal, får fem söner med sin alkoholiserade man. Hon läser och skriver. Två av sönerna drunknar som små pojkar, mannen tar livet av sig med dynamit. Moa hamnar i djup kris. Får ekonomisk hjälp via Elin Wägner. Hon möter Harry Martinson, de gifter sig, arbetar med sitt respektive skrivande, älskar och krisar.

Men – den här förkunskapen krävs inte för att läsa de delvis självbiografiska romanerna om den unga torparhustrun Betty. Texterna har en alldeles egen fräschör och blir lite extra spännande att stiga in i eftersom de inte är lika kända som hennes klassiska Mor gifter sig-serie och ”Kvinnor och äppelträd”. Mor gifter sig-trilogin rör sig tematiskt i barndomen, är en uppväxtskildring där den ”oäkta” flickan Mias relation till sin mamma är central. ”Kvinnor och äppelträd” har sin unika skildring av en förlossning, en av de första i skönlitterär form. Romansviten om Betty är skriven från 1943 till 1959 – ”Den osynlige älskaren” (1943), ”Du är den enda” (1952), ”Klockorna vid Sidenvägen” (1957)” samt ”Hemligheten” (1959)” – och har den unga Betty i fokus i fyra tidsmässigt täta romaner.

Genom de olika volymerna får vi följa några år ur hennes liv, från det att hon är 17 år tills hon blir lite över 20. Om Betty möjligen har Moas födelseår bör det vara runt åren 1907–12.

När Moa Martinson skriver om Betty är hon en oerhört läst och älskad författare. Sverige förändras och moderniseras snabbt, men för många läsare finns alldeles säkert Bettys tillvaro som ett färskt minne, kanske också som en realitet. En agrar livsföring, som inte nås av modernisering. Urbaniseringen pågår visserligen vid sekelskiftet, men i städerna är det svårt att få jobb och bostad. Fattigdomen är utbredd.

Bettysviten är skriven av en författare med självförtroende. Som litar på att berättelsen och miljön som skildras bär för en svit. Hon låter både den gamla föreställningsvärlden och den nya moderniteten färga prosan. Den skildrar hur religion och vidskepelse får samsas med, och delvis ge vika för, naturvetenskapens upptäckter. Läsaren följer Bettys vilja att ta sig fram, men ser också på hur hon samtidigt dras ner i en ålderdomlig livsföring genom sitt misslyckade äktenskap.

Det är till en början inte meningen att det ska bli en fortsättning på ”Den osynlige älskaren”, men Betty engagerar läsarna så att Moa Martinson skriver vidare om hennes liv.

Jag känner igen barndomens bokslukariver när jag börjar läsa – det är verkligen engagerande att följa Betty och den brokiga skara människor hon har i sin närhet. Texten är tät och tillåter sig att dröja i Bettys konkreta vardag, gestaltar alla hennes göromål men också hennes ambivalenta, inre tankevärld.

Ganska snart kommer jag att tänka på Elena Ferrantes Neapelsvit – är Betty inte snarlik både Lila och Elena, huvudpersonerna hos Ferrante? De stöter på liknande svårigheter och tacklar dem likartat. Ett fattigt kvarter i Neapel på 1950-talet och ett torp i Sörmland runt 1910 har en hel del gemensamt. Och de begåvade kvinnorna står i fokus, de för ordet och har perspektivet, men deras livsvillkor beror i hög grad på de män som omger dem – bröderna Solara eller bröderna Tallbo – och av kollektivet i kvarteret eller i byn, av patriarkala strukturer, av ekonomisk utsatthet och av en ständig kamp för överlevnad i en bitvis mycket våldsam miljö. Stora klasskillnader i samhället, men de är alla kvinnor med förmåga att både anpassa sig efter och göra motstånd mot överhetens makt.

Och Martinson är lojal mot sitt uppdrag på alla plan. Hon väjer inte någon gång för det som av en oförstående omvärld brukar kallas ”det lilla livet”, utan skildrar ingående tillvaron utifrån Betty som har andra drömmar än att bli torparhustru i en skev, smutsig, avlägsen stuga i skogen – där hon som 17-årig förstagångsmamma ska hushålla för sin man Fredrik, sin svåger Frits och gamle svärfar. De båda bröderna tar de arbeten som finns på herrgården och i skogen. De bor borta veckovis, men super också upp förtjänsten och lämnar Betty med sin nyfödda pojke att klara sig själv.

Hon får ta hand om pojken och sin tjurige svärfar bäst hon kan. Och smutsigt får det inte vara, Betty skurar sin stuga, sig själv, sin son och lider av svärfar som sölar och snusar och inte håller sig ren. Betty har med sig sin mammas kunskap om hygien – livsnödvändigt i de många dåliga statorbostäderna och med den tidens alla svåra sjukdomsutbrott – men hon har också hunnit snappa upp en hel del om hushåll hos mer förmögat folk. Och hon bär på minnet av att själv ha blivit omhändertagen av en hårt arbetande och kärleksfull mamma. Att ha mat varje dag är en kamp.

Det allra svåraste för Betty är samlivet med sin man. Hon blir gravid genom en våldtäkt – här är ett tidig metoo-vittne, som berättar om all den komplexitet som kan rymmas i en första erfarenhet av flirt. Fredrik berömmar Bettys vackert bakade bröd, hon blir smickrad, men vill hon eller vill hon inte träffa Fredrik med rykte om sig att vara en buse på fyllan? Kan hon låta sig skjutsas hem? Och vad ska hon göra när han bjuder med sig själv in i bostaden och Bettys föräldrar inte är hemma? Hon vill inte ligga med honom, men han tvingar sig till ett samlag.

Det är ingen bra start för ett äktenskap. Men för Betty är det heller ingen lösning att låta sitt barn upprepa den egna historien av att vara oäkting. Betty grubblar, tänker, handlar. Ofta impulsivt – hon är ju bara tonåring – men också mycket rationellt, och med ständigt fokus på överlevnad. Hur ska pengarna räcka till mat, till tvål, till kaffe? Att köpa en storsäck billigt mjöl (15 kilo!), som är så dåligt att det inte går att baka på för att veteskörden blivit förstörd av en regnig sommar, kan det duga till pannkaka? Hon lyckas skaffa några höns, äggen är en välsignelse.

Men allt detta gamla, det fattiga, svåra, superiet – det skrivs fram med vaken modernitet. Betty talar inte i jagform genom romanerna, men berättaren är nära hennes tankar, hennes ambivalens, hennes mindre smickrande sidor. Fattigdom och hårda villkor gör något med själen och tvingar den mesta energi man har att fokusera på matfrågan och överlevnad. Men Betty vill läsa, vill bilda sig bokligt, och bär med sig några av barndomens läsupplevelser som tröst de många ensamma stunderna på torpet. Hon får hjälpa grannkvinnor som är analfabeter att skriva brev till släktingar och hon flyr också till fantasier om naturen och till minnet av en annan sorts man än Fredrik. Hon tröstar sig med att hon är finare och renare än de som står ännu lägre på samhällsstegen. Men hon kan också vara lojal mot de utstötta.

Och hon längtar efter kvinnliga kamrater att dela sin vardag med. Ju mer jag läser av sviten, desto mer tänker jag att Martinson har en multipel lojalitet. Hon är på nära den unga, temperamentsfyllda Betty och ser skeendet helt ur hennes utsatta perspektiv – men så skiftar hon, glider in i de personer som Betty just har uppfattat som så svåra, obehagliga och hopplösa med ett annat slags ömsint förståelse än vad Betty kan ha i sitt pågående nu. Ja, Fredrik är våldsam, hård, svår – men också fången i sin språklöshet, att inte ha tillgång till ord och uttryck, att inte veta hur han ska få sin så kapabla hustru Betty att tycka om honom.

Moa Martinson lyckas vara solidarisk och sträng mot sina romanfigurer samtidigt. Och Bettysviten är en spännande skildring av en ung människas hastigt växlande känslor och humör, där storheten ligger i att Betty inte skildras odelat god eller alltid gör rätt. Att hon tvärtom övermannas och plågas av ambivalens, inte kan hejda sina aggressiva impulser, att hon är snål och mycket generös om vartannat – ja, att hon är djupt mänsklig.

Och även i Bettysviten är relationen mellan en mamma och dotter central. Mammans överlevnadsförmåga och sakliga syn på tillvaron bär Betty med sig, och av henne har hon också lärt sig att människan behöver både bröd och drömmar – böcker, blommor, vänskap. Betty håller ett helt lag av skogsarbetare med kaffe och bullar en vinter och kan till och med lägga undan av pengarna hon tjänar. Hårt arbete, och en möjlig väg ut.